

Наташа А. Спасић
Универзитет у Крагујевцу

УДК 371.3::811.163.41`342.8
Стручни рад
10.19090/mv.2016.7.91-112

Филолошко-уметнички факултет – докторске студије, Модул: српски језик
Крагујевац
natally.spasic@gmail.com

УЧЕЊЕ АКЦЕНАТСКОГ СИСТЕМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА КОД ИЗВОРНИХ И НЕИЗВОРНИХ ГОВОРНИКА У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ¹

АПСТРАКТ

У раду је истакнут значај овладавања вештином говорења како ученика/студената којима је српски језик матерњи, тако и оних који српски уче као други или страни језик. Говори се о месту и улози акцената у настави и о начинима усвајања овог сегмента језика приликом учења српског као J1 и J2. Посегли смо и за уџбеницима намењеним почетном нивоу учења српског језика са циљем да укажемо на њихове предности и недостатке. На самом крају понуђен је и један модел учења са задацима и вежбањима како би се на што лакши начин превазишле тешкоће са којима се сусрећемо када је у питању обрада овог комплексног сегмента у настави.

Кључне речи: акценти, говорна култура, српски као J2, учење путем откривања, комуникативни метод.

TEACHING SERBIAN LANGUAGE ACCENT SYSTEM TO NATIVE AND NON-NATIVE SPEAKERS: THEORY AND PRACTICE

ABSTRACT

The paper emphasizes the importance of mastering the art of speaking among pupils / students whose native language is Serbian, and those who are learning Serbian as a second or foreign language. Author discusses

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја: *Динамика структура савременог српског језика* (ОИ 178014).

the place and role of accents in the classroom and the methods of adoption of this segment of language when learning Serbian as L1 and L2. We have consulted the textbooks aimed at elementary level of learning Serbian in order to point out their advantages and disadvantages. At the very end, we offer a learning model with tasks and exercises in order to easily overcome the difficulties which we face when processing these complex teaching units in the classroom.

Key words: accents, speech culture, Serbian as L2, learning through discovery, communicative approach

1. УВОД

„Сопствена моћ говора фасцинира човека, примитивног и цивилизованог подједнако, откад је света и века, а чињеница да људи говоре различитим језицима подарила је живот једној својеврсној митологији” (Бугарски 1996: 164) и омогућила учење различитих језика и проучавање утицаја матерњег језика² на други,³ страни језик⁴ и обратно. Поменута се проучавања врло ретко крећу у правцу упоређивања свих нивоа језика (Пипер 2013). Углавном је реч о појединим сегментима, а због све већег утицаја енглеског језика, радови са овом тематиком су најбројнији (Будинчић 2011: 83–94; Прћић 2012: 203–220; Лемајић 2012: 229–245 итд.).

Када је у питању усвајање акценатског система стандардног српског језика, ова је област недовољно истражена и неоправдано запостављена, посебно када се српски нађе у позицији страног језика. Из тог разлога јавља се жеља да се бавимо овом темом. Као узор послужиће радови страних аутора који се баве сличном тематиком (Derwing–Munro 1997: 1–16; Gurd–Coleman 2006: 424–429; Kennedy et al. 2014: 79–96; Trofimovich–Baker 2006: 1–30). Ослонићемо се и на уџбенике и радове који говоре о теорији, пракси и методама учења и наставе страних језика (Точанац–Миливојев 1997; Дурбаба 2011; Topalov 2011; Вучо 2007: 99–110) и др.

2 У раду ће као синоними матерњег језика бити коришћени први језик и J1 за разлику од свих осталих језика које особа може научити у току школовања или живота уопште (J2, J3 итд.).

3 Други језик представља језик ширег друштвеног окружења који се учи у земљи датог језика (Дурбаба 2011: 59).

4 Страни језик јесте нематерњи језик који се учи у школи, изван земље у којој се њиме говори (Дурбаба 2011: 57).

Приликом учења страних језика већа пажња поклања се лексичком и морфосинтаксичком нивоу, док акценатски систем и даље остаје у сенци. Неопходно је више се фокусирати на изучавање акцената и код говорника којима је српски матерњи језик и код оних којима није. Боље је и лакше одмах усвајати правилан изговор него га касније кориговати и мењати.

1.1. Предмет, хипотезе, циљеви и задаци

Основе акценатског система стандардног српског језика постављене су у XIX веку у делима Вука Стефановића Карацића и Ђуре Даничића.⁵ Овим радом настојаћемо да укажемо на проблеме са којима се сусрећу, пре свега, страни студенти, али и на могуће начине методичке обраде једног овако комплексног језичког система.

Претпостављамо да ће им овај систем створити доста потешкоћа. Познато је да и изворни говорници наилазе на извесне проблеме приликом усвајања прозодијског система стандардног језика, тј. не науче све акценатске алтернације и акценте појединих позајмљеница. Поред тога студенти који долазе са дијалекатског подручја не усвоје ни стандардну реализацију свих прозодема.⁶ Чак и када су научили, увек постоји извештан страх и несигурност. Проблем настаје и услед тога што ученици сматрају да је добра говорна култура „ствар талента”, „нешто урођено” и да нема много смисла да сами покушају да се тако изражавају и да својим трудом достигну тај ниво. Обесхрабрује и мишљење, не тако малог броја, ученика да лепота и стил изражавања нису нарочито важни, јер „има много занимљивијих ствари у животу” и „важно је само да те разумеју” (Јокановић-Михајлов 2012: 40–41).

5 О темељима српскога стандардног језика, Вуковој језичкој и правописној револуцији, заслугама Ђуре Даничића и потешкоћама на које су наилазили говорио је и Драгољуб Петровић (2010: 15–50).

6 На основу истраживања, Јелица Јокановић-Михајлов износи једно запажање да се у местима која припадају дијалекатској говорној бази настава у школама често одвија на локалном дијалекту (тако говоре и наставници и ученици), само делимично усаглашеном са стандардним језиком. Каже да се обично тежња да се говор култивираше завршавају са усвајањем морфолошког система књижевног језика, док се акценатске грешке толеришу или се на њих уопште не обраћа пажња (2012: 41). Дакле, неопходно је пажњу усмерити на јачање говорне културе свих наставника јер су они узор ученицима и у језичком домену. Приликом спровођења наставе говорне културе и акцената на дијалекатском подручју мора се између осталих посебно поштовати принцип завичајности.

Верујемо да ће број и врсте грешака зависити од тога који је матерњи језик страног студента и у којој мери је тај језик сличан српском. Говорници ће, вероватно, упркос свему, више грешити у речима које имају већи број слогова и код којих се место акцента мења кроз парадигму. Постацентаске дужине су у говору редуковане и код говорника којима је српски матерњи језик, па је врло вероватно да ће тај сегмент нашег прозодијског система тешко усвојити и студенти којима је српски страни или други језик.

Циљ овог рада јесте да уочимо проблеме са којима се приликом усвајања прозодијског система српског језика сусрећу студенти којима то није матерњи језик, да понудимо могућа решења за превазилажење ових проблема и да видимо да ли је и на који начин овај проблем обрађен у уџбеницима српског језика као страног намењен почетном нивоу учења језика.

2. УЧЕЊЕ (ПРОЗОДИЈСКОГ СИСТЕМА) НОВОГ ЈЕЗИКА

„Језик је систем знакова који човеку омогућује“, са једне стране „развијен друштвени и душевни живот“ (Бугарски 2003: 15), а са друге стране „развој културе“ (Scotti Jurić 1989: 448–454). Осим за преношење културе, језик је увек био ефикасно средство и за ширење религије (Точанац-Миливојевић 1997: 3), али и мерило вредности: „Човек вреди онолико колико језика познаје“ (народна изрека).

Неопходно је створити елементарне услове пре учења новог језика.⁷ Учење страног језика данас у великој мери подразумева и истовремено стицање широког знања о свим ванјезичким чиниоцима, датој цивилизацији и култури. Тај материјал веома је селективан и олакшава узајамно разумевање, сарадњу, смањује ризик од културног шока, омогућава превазилажење предрасуда и дискриминације. Веома важан моменат при учењу јесте настојање да се спречи негативан утицај матерњег језика, чија је структура усађена у свести корисника и несвесно се увек налази у стању приправности.

Један од најважнијих задатака наставе српског језика јесте усвајање, неговање и развијање културе усменог изражавања ученика. Заснован је на сложеном наставном процесу који је наставним планом и програмом

7 Појмови *учење* и *усвајање* често се употребљавају као синоними, иако то нису. У нашем случају адекватнији је термин *учење страног/другог језика* јер се усвајањем означава процес којим се стиче матерњи језик, а учење се, у најширем смислу, дефинише као стицање или добијање знања о нечему чему је човек изложен током живота (Brown, 1980: 7).

конституисан као целовито наставно подручје са посебним задацима и циљевима, садржајима, облицима и методама рада. Истовремено, допуњен је радом у наставним подручјима граматике и књижевности са којима се прожима и употпуњује.

С обзиром на то да говором учествујемо у директној комуникацији, у којој исказујемо своје мисли, ставове и осећања, слушамо ставове и аргументе других људи, није свеједно на који ћемо начин обликовати своје исказе. Стало нам је до утиска који нашим говором остављамо на сабеседнике, знамо да од наше вештине и компетентности зависи успех па настојимо да употребимо најбоља средства за постизање свих поменутих циљева. „Посебан квалитет нашем говору даје његово вешто прозодијско обликовање, јер управо оно чини приметном фину линију наше реченичне конструкције, осветљава танане нијансе смисла који желимо да пренесемо, као и све додатне значењске нијансе до којих нам је у различитим приликама стало” (Јокановић-Михајлов 2012: 9).

3. УЛОГА И НАЧИНИ УЧЕЊА АКЦЕНАТА У НАСТАВИ СРПСКОГ КАО J1 И J2

„Са изузетком граматичко-преводног метода, сви остали, укључујући и комуникативни метод који већ деценијама суштински обликује наставу страних језика, давали су јасну предност говору у односу на друге аспекте језичке делатности [...] (Дурбаба 2011: 202)“⁸. Када професорка Јањић говори о подручјима рада у настави културе усменог изражавања, најпре, истиче подручје језика као основну базу за стицање и развој говорне културе ученика. У њему су утемељена неопходна сазнања о фонетици и фонологији, акцентима, морфологији, синтакси, лексици, семантици. Настава почетног читања и писања први је степен у усвајању језичких вештина.⁸ Најважнији завршетак, најјачи ефекат у говору, постиже се акустичким говорним вредностима. Дакле, без добре дикције, реченичне мелодије, сугестивности акустичког ефекта, праћене одмереним телесним ставом и гестовима, нема ни доброг говорништва. Значи, у постизању правих говорничких квалитета најважније је владање ортоепијом (2008: 50).

Методичари често указују на потребу да се и сами наставници даље образују и усавршавају своја знања (Дешић 1998: 432–435). С друге стране, није увек јасно како поступати са ортоепским и акценатским материјалом,

8 И када је у питању српски језик као J1 и као J2.

који метод и вежбе користити (Јокановић-Михајлов 2012: 40) и како конкретно радити на развоју говорне културе (посебно услед недостатка времена за савладавање градива, за испитивање и оцењивање, великог броја ученика у одељењу, неадекватне примене наставних техника итд. (Дурбаба 2011: 203).

У предговору књиге *Српски акценат с лакоћом*, аутор Милорад Дешић наглашава да није нимало лако савладати српске акценте, али није немогуће. Уџбеник је писан за потребе школе и наставе и студиозно објашњава начин на који се најлакше могу савладати акценти стандардног српског језика. Потом даје задатке (са решењима) који служе за обнављање и увежбавање дате наставне јединице. Посебно добро је то што је овај приручник озвучен, јер акценат припада говорном језику. *Српски акценат с лакоћом* превасходно је намењен онима којима је српски матерњи језик, нарочито у оним регионима у којима акцентуација знатно одступа од стандардне,⁹ али од велике помоћи може бити и онима који српски језик уче као нематерњи или страни.

Прозодијска сфера је изузетно погодна за излагање кроз занимљиве и корисне вежбе, које ће ученици лако памтити. Разноврсни акценатски модели засновани на паровима исправно – неисправно, књижевно – дијалекатско, савремено – архаично итд. пружају много могућности за овакве вежбе. Један од модела вежби намењених за развој говорног језика може представљати читање наглас (изражајно читање) добро одабраних одломака из књижевних дела или слушање краћих снимака са циљем да се оно што су чули преприча укратко, водећи рачуна о томе да њихов говор буде у свему коректан. Важно је не задржати се само на констатацији да је нешто боље или горе, него увек пронаћи и показати језички елемент који то узрокује. Веома је важно да се у току дијалога развија култура слушања, јер је то неопходни део и говорне и опште културе.¹⁰ На путу ка успешном

9 До сада смо имали прилике да сарађујемо са студентима српског језика који долазе са различитих дијалекатских подручја и заиста се уочавају бројне потешкоће када је у питању савладавање акцената. Усудићемо се чак и да кажемо да није велика разлика између студената који говоре дијалектом који није узет као основица стандардног српског језика и студената који српски језик уче као нематерњи или страни језик (Ј2). Наравно, овде мислимо на стране студенте који су већ довољно овладали српским језиком и код којих постоје услови да говоримо о интонацији, дикцији, паузама и другим елементима говора.

10 Резултати истраживања у којем су учествовали студенти који уче француски језик, (матерњи језик је српски) довели су до препорука које је могуће применити и у нашем случају. Како би учење страних језика било што успешније, нужно је слушати, континуирано пратити и уважавати опажања свих учесника у том интерактивном наставном процесу. Потребна је

овладавању прозодијском нормом велику подршку и помоћ могу нам пружити и речници.

Ученикова свесна активност приликом усвајања нових знања уз минимално учешће наставника један је од основних захтева савремене наставе (Јањић – Лончар Раичевић 2014: 419). Наставник је ту само да усмерава и контролише процес учења. Са студентима који српски уче као други или страни језик процес је нешто спорији и захтевнији. И њима, наравно, правилан изговор треба да буде неизоставан део приликом учења нових речи, али сматрамо да се то најбоље може постићи уколико такви студенти имају доброг говорника/наставника испред себе као модел који треба следити. „Апстрактна теорија у виду дефиниција и правила употребе акценатског система не може бити од велике помоћи. Али нам зато постулати конструктивизма: конкретизација, перцепција, ситуациони контекст, могу бити од велике помоћи” (Јањић – Лончар Раичевић 2014: 422). Оно што је неопходно јесте да се поред живе речи наставника у наставу укључе звучне читанке кад год за то има могућности. Једино уз озвучене текстове и сталне вежбе може се остварити жељени напредак. Ученике треба оспособити да могу да забележе то што чују и да изговоре то што је записано. Аудио-снимак начина акцентовања речи изузетно је важан вид демонстративне методе. На тај начин ученик ће бити способан за процес аутокорекције (може сам да увиди где греш). Сигурност у уочавању основних особина сваког акцента посебно се стиче разноврсним вежбама: поређењем чланова акценатских парова или свих акцената у једном тексту, поређењем изговора свих речи са изговором четири речи које представљају наше акценте, изговарањем сва четири акцента на истом слогу једне речи и истицањем тачног, књижевног акцента, али верујемо да би овај тип задатака био примеренији средњем и/или напредном нивоу познавања језика.

У настави страних језика, у циљу развијања компетенција усменог разумевања и изражавања, важно је да буду заступљени што разноврснији језички садржаји који ће верно дочарати функционисање савременог српског језика. Драгоцено је у настави страних језика користити аутентичне документе који то показују и откривати основне одлике различитих језичких нивоа, у зависности од потреба полазника курсева и циљева учења страног језика.

равномернија заступљеност усменог и писаног кода, веће поклањање пажње фонетско-фонолошким карактеристикама српског језика и истицање значаја ситуационог раслојавања у савременом српском језику (Радусин-Бардић 2010: 130).

У зависности од афинитета ученика, говорне радње могу се обликовати на различите начине, и то: драмским, сценским или игровним приступом. Како би на што лакши и природнији начин усвојили језик, а са њим и његов акценатски систем, студентима треба омогућити: гледање филмова и емисија без превода; увести више метода учења преко песама (различитих жанрова), слушање одломака из вести, директних преноса, направити већи контакт са говорним језиком итд.

Ако имамо у виду да су у нашем ранијем истраживању учествовали студенти журналистике, можемо их подстаћи да напредују на тај начин што ћемо им омогућити да најбољи међу њима направе *интервју* са неком особом од јавног значаја у њиховом граду и сл. (такав вид награђивања може само дати додатну сатисфакцију студентима). На тај начин, поред жеље за напретком, јачамо и такмичарски и истраживачки дух код студената и остварујемо боље резултате у настави. То не само да ће деловати подстицајно, већ ће омогућити и трансфер знања из учионице у реалност.

Притом, мотивација је неопходни и саставни део сваке наставне јединице.¹¹ Улога наставника је да придобије ученике за истраживачку наставу акцената и да ради на развоју њиховог самопоуздања, спонтаности, самоиницијативе, критичности и сл. Студент мора веровати у властити успех остваривања циљева наставе акцената. Све то чини мотивациону и емоционалну основу конструктивистичке теорије наставе (Јањић – Лончар Раичевић 2013: 423).

3. 1. Фазе у учењу српских акцената

Много потешкоћа у овладавању прозодијским системом српског језика задаје сама природа наших акцената. Није нимало једноставно овладати квантитетом, квалитетом акцента, научити тачно место акцента, усвојити дублете и сл. Додатни проблем ствара и то што не само да (скоро) свака реч има свој акценат већ и различити облици исте речи неретко имају другачију интонацију, дужину итд. Са друге стране, јако је незахвално учити акценте тек када су ученици пошли у школу или, што је још чешће и горе, на факултет. Акценти се усвајају веома рано, до осме године живота (Дешић 1992: 5). Студенти којима српски језик није матерњи, акценте треба да усвоје у почетном стадијуму учења јер је чињеница да је много лакше усвајати акценте истовремено са учењем речи јер свака каснија корекција

¹¹ Детаљније о мотивацији у настави страног језика: Topalov 2011.

даје мање резултата. Упркос сличности/различитости између матерњег и страног језика, у процесу учења утицај матерњег је константно присутан,¹² сматра Драговић. Она додаје да приликом учења неког језика није довољно савладати само гласове страног језика и научити одређени скуп речи¹³ и граматичких правила. Неопходно је овладати и прозодијом страног језика. Закључује да су прозодијски елементи у неким језицима слабије, а у неким јаче изражени. Што су јаче изражени у матерњем језику, теже их је отклонити (Драговић 2010: 121–123).

М. Дешић, након прегледа општих појмова о акцентима, указује на то да постоје три фазе у учењу акцената (1992: 22): у првој се одређује место акцента; у другој његова дужина и краткоћа; а у трећој узлазна и силазна интонација. Оно што, такође, наглашава јесте да је лакше разликовати интонацију код дугих него код кратких акцената. У складу са тим свака следећа фаза изискује више труда и времена како би акценти били усвојени у довољној мери. Посебну пажњу, дакле, треба усмерити на разликовање краткосилазног од краткоузлазног акцента. Ове фазе у учењу акцената у складу су са принципом поступности у методици, тј. иде се од лакшег ка тежем, односно од познатог ка непознатом или мање познатом. Три фазе у учењу акцената добра су основа за даљи рад, у то уопште нема сумње, али да ли су примењиви у настави српског језика као страног? Можемо рећи да то није могуће, бар не у тој мери и на тај начин као што бисмо то чинили у настави српског језика као матерњег. Ученици/студенти који говоре српски језик као први већину речи, па и акценте са њима усвојили су потпуно несвесно током одрастања и имају више осећаја за то. Теоријска подлога долази нешто касније у току школовања, али већ тада има добру основу и представља само надоградњу на већ постојеће практично знање.

12 Матерњи језик је, поред способности за оралну мимикрију, дужине боравка у окружењу J2 и бриге за изговорну тачност, један од главних фактора који утиче на усвајање акцената код одраслих испитаника (Derwing – Munro 1997: 3). Нису сви лингвисти тог мишљења. Фактори који највише утичу на перцепцију акцената нематерњих говорника су: старост, пол, дужина боравка у новој средини, вештина усмене мимикрије и укупно знање другог језика (J2) (Thompson 1991).

13 Правилна артикулација гласова и гласовних скупова у говорном ланцу (артикулацијске вежбе) организује се у млађим разредима основне школе (прва три) када је у питању настава на матерњем језику, или на почетном нивоу учења језика када је у питању настава српског као J2 и главни је предуслов пре учења акцената. Треба потенцирати вежбање оних гласова који се минимално разликују у односу на неку фонему која постоји у матерњем језику, или пак изразито разликују по начину артикулације (можемо претпоставити да ће већина ученика имати проблема приликом артикулације африката и гласа *p* јер су управо ови гласови често проблематични и изворним говорницима) (Јањић 2008: 52).

Да резимирамо, за успешно спровођење наставе акцената неопходно је:

- Створити пријатну атмосферу у пријатељском окружењу;
- Мотивисати ученике/студенте;
- Водити рачуна о студентским преференцијама и склоностима;
- Дати разноврсне задатке и јасне инструкције у складу са методичким принципима;
- Стално вежбати и обновљати.

3.2. Где највише греше?

На основу нашег ранијег истраживања¹⁴ у коме смо проучавали говор, тј. акценат студената којима је матерњи језик мађарски, односно словачки, а српски други језик,¹⁵ уочили смо да највише греше када је квалитет акцената у питању. Код говорника којима је мађарски матерњи језик чешће се јављају силазни уместо узлазних, док код студената који су у првом реду говорници словачког језика доминирају узлазни акценти. Мање заступљене, и код једних и код других, јесу грешке које се односе на квантитет акцената, са значајном учесталашћу примера у којима се јављају кратки, на месту других акцената. Студенти чији је први језик мађарски правили су више грешака и када је у питању место акцената у односу на студенте чији је матерњи језик словачки.

Видели смо фазе у учењу акцената које предлаже М. Дешић и приметили да оне нису у пуној мери адекватне за наставу српског језика као страног/другог. Неакцентоване дужине, по његовом мишљењу, долазе на ред тек када се добро усвоје правила о акцентованом слогу. И ту, наравно има устаљеног редоследа. Најбоље је поћи од комбинације краткоузлазног акцента + дужина, преко краткосилазног, потом прећи на дуге акценте и то најпре комбинацију дугоузлазног + дужина и завршити комбинацијом дугосилазни акценат + дужина (Дешић 1992: 33–34). Треба поредити и облике са дужином на неакцентованом слогу и без ње. У једном облику могу бити и две дужин или више њих. Напомињемо да је код студената

14 Истраживање је спроведено за потребе мастер рада на тему: *Прозодијски систем стандардног српског језика у настави српског као Л2*, одбрањеног на Филозофском факултету у Новом Саду пред трочланом комисијом у саставу: доц. др Дејан Средојевић (ментор), доц. др Јасмина Дражић (коментор) и проф. др Душанка Звекић-Душановић (члан) у октобру 2014. године.

15 Сви испитаници живе на територији Републике Србије и у време истраживања били су студенти завршне године журналистике на Филозофском факултету у Новом Саду.

који су били предмет овог истраживања забележен изузетно низак степен усвојености поста акценатских дужина, упркос чињеници да је њихов ниво познавања српског језика далеко од почетног. У забележеним примерима дужине се готово нигде не јављају. Да ли је изостављање неакцентованих дужина последица тога што ни акценте нису усвојили у довољној мери? Рекли бисмо да је то један од проблема. Све док не разликују дужину и краткоћу на акцентованом слогу, тешко је претпоставити да ће моћи да их разликују на неакцентованом слогу. После акценатске дужине су и у савременом српском језику готово потпуно редуковане у говору урбаних говорника (Суботић и др. 2012: 100–101). Управо из тих разлога сматрамо да студентима овај проблем треба приближити у ранијем стадијуму учења и на другачији начин. Најпре треба добро разграничити које су то категорије које обавезно имају поста акценатску дужину и тим примерима посветити већи број часова вежбања. Оно што сматрамо да је незаобилазно поменути на самом почетку, како ученицима којима је српски матерњи језик тако и онима којима није, јесте и то да поста акценатске дужине могу унети разлику у значењу, као и акценти уосталом.

Треба већу пажњу усмерити на утврђивање акцената оних речи које су чешће у употреби. Наравно, не значи да ће свим студентима који уче српски језик исте ствари бити проблематичне. Управо из тог разлога рад у мањим групама даје боље резултате, као и индивидуализована настава која је прилагођена потребама сваког појединца.

4. УЦБЕНИЦИ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК КАО СТРАНИ – ПОЧЕТНИ НИВО

Управо због великог значаја раног усвајања акцената, интересовало нас је да ли је, у којој мери и на који начин овај проблем обрађен у граматицама и приручницима за странце и у уцбеницима намењеним особама које тек почињу да уче српски језик.

Најобухватнија грамика српског језика намењена странцима (Mrazović–Vukadinović 2009) нуди кратка и језгровита објашњења о акценатима и дужинама, њиховом месту у реченици, о акценатским целинама, дистинктивној улози акцената, дужинā, интонације и логичког акцента реченице. Све је поткрепљено примерима, а када се говори о акценатима и интонацији за сваки акценат, односно реченицу (упитну, обавештајну, узвичну...) дат је и графички приказ кретања тонске линије. Ако узмемо у обзир да су у граматици акцентовани и придеви и глаголи (различитог вида),

заменице и бројеви, немамо шта замерити када је обрада прозодијског система у питању. Морамо само напоменути да је за коришћење ове граматике потребно добро познавање српског језика, будући да је писана на српском језику.

С друге стране, бројни приручници и сајтови намењени странцима за учење српског језика (Ćosić 2011; Liber–Prpa 2011; <http://slovce.blogspot.com/p/srpski-serbian.html>; <http://www.srpskibre.com/>; <http://www.srpskijezik.rs/> и др.) врло мало или чак уопште не обрађују овај сегмент језика.

Када су у питању уџбеници намењени почетном нивоу учења српског језика као страног, примећујемо једну веома добру страну. Посматрали смо издања три различита издавача из последње деценије: Института за стране језике (Београд), Одсека за српски језик и лингвистику (Филозофски факултет, Нови Сад) и Југовидеа (Београд). Сваки од наведених комплета садржи уџбеник, радну свеску и компакт-диск који прати лекције и вежбања из ових уџбеника. У целини гледано то је добар предуслов да се неко ко је мотивисан за учење српског језика упозна са свим граматичким јединицама предвиђеним за тај ниво познавања језика. Међутим, у овим уџбеницима и радним свескама нема акценатских вежбања. У уџбеницима *Реч по реч* (Београд: Институт за стране језике) и *Српски језик за странце* (Београд: Југовидео) у оквиру последњег поглавља – обнављање – „Грамматичка објашњења”, односно „*Repetitorium – Grammer supplement*“.¹⁶ налази се и део о акцентима, али се наводе само објашњења општих појмова о акцентима, без задатака.

МОДЕЛ УЧЕЊА АКЦЕНАТА

На основу свега наведеног, као најподеснији облик наставе акцената, сматрамо учење путем откривања, када је реч о изворним говорницима. Све особе, а посебно деца имају стваралачког потенцијала у себи и креативним приступом можемо доста унапредити наставу. Треба бодрити ученике да сами постављају питања на часу, повезују чињенице, пореде их, преиспитују постављене вредности и сами (наравно уз свесрдну помоћ наставника) стигну до коначног циља на основу различитих релевантних критеријума. Некада традиционални облик наставе акцената у основној

¹⁶ У овом уџбенику се након краћих објашњења (стр. 317–318) и примера наводи да ће више речи о акцентима и поста акценатским дужинама бити у другој књизи.

школи¹⁷ (Прица 1966: 365–372) данас је замењен савременим приступом, флексибилношћу, стваралачким мишљењем и оригиналним идејама.

Усвајање (српског) језика као Ј2 започиње оралном фазом (аудиолингвални метод), развијањем способности разумевања говора и вештине говорења у комбинацији са аудиовизуелним методом.¹⁸ Настава мора бити постављена тако да се сваком ученику омогуће што чешће вербалне активности јер се само говорењем може продуктивно овладати језиком. Настава српског као нематерњег језика треба бити комуникативно усмерена. У осмишљавању комуникативних вежби наставник се руководи тематиком и језичком материјом предвиђеном за одређени узраст које усклађује са комуникативним жељама и потребама, као и правилном акцентуацијом речи, ритмом и интонацијом (Звекић-Душановић – Добрић 2007: 92–96).

Препорука је да се у нижим разредима основне школе, креативност развија путем игре као наставног средства за унапређење наставе (Шафер 2005). Овај приступ је адекватан и са млађим узрастом приликом учења страног језика јер се у таквој настави уз социјализацију игра трансформише у моћно наставно средство које ученицима пружа уживање и забаву, а истовремено им помаже да савладају и веома важне проблеме. На тај начин постају самосталнији, креативнији, зрелији и самопозданији. У вишим разредима основне школе, креативност треба подстицати сложенијим играма, истраживачким поступцима, игром откривања и решавања проблема, сценском игром итд. Иста је ситуација и на вишим ступњевима учења страног језика.

Не заборавимо да ученици могу да уче и из онога што је присутно у окружењу чак и када њихова пажња није директно усмерена на извор информација. Зато сматрамо да периферним учењем, постављањем панона, постера, фотографија ученици могу много научити о акцентима (добар пример је слика 1).

17 Говоримо о настави акцената у основној школи из разлога који смо навели на почетку, а то је рано усвајање акцената у почетним стадијумима учења изворних и страних говорника.

18 Види историјски преглед метода у настави страних језика (Дурбаба 2011: 91–105).

Слика 1¹⁹

6. ЗАКЉУЧАК

Колико год се данас у говорну културу укључивале разне нове перспективе и садржаји, владање нормом књижевног језика и даље је њен темељ и незаобилазан квалитет. Учење изговора било ког страног језика мора да обухвати и сегментални и супraseгментални аспект говора. Испуњењем основних циљева и задатака наставе говорне културе, ученик бива оспособљен за културно вербално изражавање своје личности, својих мисли и осећања на начин примерен говорној ситуацији, социјалном потконтексту и саговорницима, а све то засновано на принципима савремене граматичке и ортоепске норме. Дакле, да би говорник имао добру дикцију

19 На овој слици примењене су и (визуелне) мнемотехнике, специфичне менталне стратегије којима вишеструко олакшавамо памћење с обзиром да садржаје структуришемо тако да олакшавамо уочавање њиховог међусобног односа.

(чист и леп изговор), он мора да овлада гласовним системом и ортоепским законима.

Ученици приликом учења другог/страног језика у првој фази најпре „стварају” међујезик користећи оба. Као резултат, они преносе оба фонолошка правила и акустичке сигнале за акценат и ритам идентификујући матерњи језик са другим или страним језиком. Зато, најпре, треба усвајати фреквентне структуре у оквиру свакодневних тема блиских ученицима раног узраста.

На основу ранијег истраживања приметили смо да боље резултате показују студенти чији је матерњи језик сроднији језику који уче (словачки и српски су иста породица језика) и да су, у складу са фазама у учењу (Дешић 1992), најбоље усвојили место акцената, квантитет, па квалитет. Поста акценатске дужине нису усвојене у довољној мери. Велики је број грешака у вишесложним речима.

Разбијањем класичне структуре часа и организацијом стваралачких игара у циљу наставе, ученици нису усмерени само на лингвистичке форме, већ на употребу језика. Употребна вредност теоретског знања императив је у настави.

Грамматика српског језика намењена странцима обухвата све неопходне информације у вези са прозодијским системом, док сматрамо да у уџбеницима, приручницима и на сајтовима за учење српског као другог или страног језика треба више пажње посветити овом сегменту.

ПРИЛОГ – ПРИМЕРИ ЗАДАТАКА

Студенти који српски уче као J2 треба да поседују извесна теоријска знања, а посебно практичне вештине када је у питању прозодијски систем стандардног српског језика. Да би успех био потпун, акценат се мора обрађивати и аудитивно и визуелно. На основу аудитивног утиска биће им јасна чињеница да је наша акцентуација мелодијска или тонска, тј. уочиће и сами да имамо више од једног акцената. С обзиром на то да је у питању почетни стадијум учења, објаснићемо им колико акцената имамо, како се они зову и каква је њихова графичка ознака (слика 1). Њихово раније искуство требало би да им омогући да уоче да само један слог у речи може носити акценат (последњи никада) и да препознају који је то слог. На пример, можемо им дати реч *девојка*, *кућа*, *сестра*, *мајка* и сл.²⁰ На примеру једне

20 То, обавезно, морају бити познате речи, фреквентне у њиховој свакодневној комуникацији.

(или више) речи показаћемо им како би реч звучала када бисмо пробали да нагласимо консонанте (*Сунце/суНце/сунЦе*), а како када нагласимо први, други... или последњи вокал у речи (*сУнце, сунцЕ*). И сами ће уочити да искључиво вокали (осим сонанта *р*) могу носити акценат уз већи утрошак енергије приликом изговора. Све о чему разговарамо треба поткрепити примерима. То можемо постићи уколико, на пример, наставник чита исправан облик речи, а ученици треба да подвуку акценатовани слог. Увежбавање се може постићи задацима различитог типа.

У следећим низовима подвуци реч са **тачним местом** акцената:

дЕвојка, девОјка или девојкА;

грАматика, грамАтика, граматИка, граматика.

Или: У речима које следе подвуци **акцентовани слог**:

тата, качкаваљ, нос, фудбал, балкон, градоначеник, банана, рука, биоскоп, детињство.

Исти захтев можемо поставити, али у **породици речи**: *пријатељ – пријатељичин – пријатељски – пријатељство*, како би уочили да се акценат у српском не мора наћи увек на истом месту, ма колико те речи међусобно личиле.

Могу и у низу речи **кориговати** евентуалне **грешке**: *фестивал, висок, солитери, убеђивање, телевизија, дебео, обућар, обавештење, држава, ослобођен, употребљавати.*

У настави језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења – применљивост и стваралаштво (Звекић-Душановић – Добрић 2007: 95). У складу са тим, њихов задатак може бити и да се присете по две-три речи које у српском језику имају акценат на 1) првом слогу; 2) другом; 3) трећем слогу.²¹

Могу се окушати и у нешто креативнијим задацима какве нуди Милорад Дешић:

Читањем наглашених слогова одозго надоле добићете име и презиме познатог српског писца. Којег?²²

21 Задацима овог типа подстичемо креативност, обнављамо лексику и утврђујемо место акцената.

22 На овај начин повезаћемо језик и књижевност.

чо	ко	ла	да
за	ми	сли	ти
из	ла	га	ти
и	за	зва	ти
на	ре	ди	ти
цр	вић	ак	

(Лаза Лазаревић)

Поред препознавања места акцента треба их научити које врсте речи се акцентују (већ су научили енклитичке облике помоћних глагола и заменица, као и негацију), односно, треба знати да немају све речи у српском језику свој акценат. Обавезно навести неколико примера:

Књига је | на столу|;

Вељко | не зна | песму| итд.

Те реченице нам могу послужити да објаснимо и реченични акценат који је њима веома битан за разумевање или преношење праве информације. *ВЕЉКО не зна песму* (а не Марко); *Вељко НЕ ЗНА песму* (не пева, не пише, него не зна); *Вељко не зна ПЕСМУ* (а не причу). Ово могу увежбавати на тај начин што им се да задатак да реченицу изговоре са чуђењем, одушевљењем или равнодушно. Ове реченице су погодне и за вежбање у паровима. Наиме, један студент из пара изговори реченицу: *ВЕЉКО не зна песму*, а други постави питање тако што ће препознати шта је у фокусу (у овом случају: *Ко не зна песму?*) или обратно, на задато питање дати интонацијски коректан одговор. Оно што је битно може бити истакнуто не само појачаним нагласком, него и местом у реченици. Треба им указати на важност реченичног акцента јер „велики значај за дикцију има и кретање тонске линије, као и прекиди говора, тј. застанци, паузе. Комбиновање једног и другог има улогу сличну интерпункцији у писаном тексту” (Ивић и др. 2007: 75). У складу са тим задатак може бити конципиран тако да на основу слушања ученици уписују изостављене знаке интерпункције (вежба препознавања интонације).

Увежбавању акцената није потребно посветити цео час, већ је те вежбе препоручљиво уграђивати у часове на којима се увежбава одређени језички модел или у часове разговора на одабрану тему стално пратећи напредак ученика и задатке прилагођавати њиховим потребама и могућностима. Ако студенте поступно уводимо у новоштокавску акцентуацију и коригујемо њихове евентуалне грешке приликом изговора, онда им неће бити тешко

када се у наредним нивоима учења језика изврши допуна и систематизација знања.

ЛИТЕРАТУРА

- Бугарски, Р. (1996). *Лингвистика о човеку*. Београд: Чигоја штампа. [Bugarski, R. (1996). *Lingvistika o čoveku*. Beograd: Čigoja štampa.]
- Бугарски, Р. (2003). *Увод у општу лингвистику*. Београд: Чигоја штампа. [Bugarski, R. (2003). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa.]
- Будинчић, В. (2011). “О синонимима, псеудоанглицизмима и енглеским језичким моделима у спортској терминологији“. *Узданица* 8/2: 83–94. [Budinić, V. (2011). “O sinonimima, pseudoanglicizmima i engleskim jezičkim modelima u sportskoj terminologiji“. *Uzdаница* 8/2: 83–94.]
- Вучо, Ј. (2007). „Српски као страни у раном и адолесцентном узрасту“, у: *Зборник радова са међународног скупа: Српски као страни језик у теорији и пракси*, гл. уредник М. Дешић (Београд: Министарство просвете и спорта Републике Србије и Филолошки факултет): 99–110. [Vučo, J. (2007). „Srpski kao strani u ranom i adolescentnom uzrastu“, u: *Zbornik radova sa međunarodnog skupa: Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi*, gl. urednik M. Dešić (Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije i Filološki fakultet): 99–110.]
- Дешић, М. (1992). *Српски акценат с лакоћом*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. [Dešić, M. (1992). *Srpski akcenat s lakoćom*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.]
- Дешић, М. (1998). “Говор у школи“, у: *Језик и култура говора у образовању*, прир. С. Васић (Београд: Институт за педагошка истраживања и Завод за уџбенике и наставна средства): 432–435. [Dešić, M. (1998). “Govor u školi“, u: *Jezik i kultura govora u obrazovanju*, prir. S. Vasić (Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva): 432–435.]
- Драговић, К. (2010). “Анализа фонетских/фонолошких грешака и тешкоће које се учестало јављају при усвајању гласовног система страног језика“. *Методички видици* 1: 121–124. [Dragović, K. (2010). “Analiza fonetskih/fonoloških grešaka i teškoće koje se učestalo javljaju pri usvajanju glasovnog sistema stranog jezika“. *Metodički vidici* 1: 121–124.]
- Дурбаба, О. (2011). *Теорија и пракса учења и наставе страних језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. [Durbaba, O. (2011). *Teorija i praksa učenja i nastave stranih jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.]

- Звекић-Душановић, Д., Добрић, Н. (2007). *Српски као нематерњи језик*. Нови Сад: Педагошки завод Војводине. [Zvekić-Dušanović, D., Dobrić, N. (2007). *Srpski kao nematernji jezik*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine.]
- Ивић, П., Клајн, И., Пешикан, М. и Б. Брборић (2007). *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига. [Ivić, P., Klajn, I., Pešikan, M. i B. Brborić (2007). *Srpski jezički priručnik*. Beograd: Beogradska knjiga.]
- Јањић, М. (2008). *Савремена настава говорне културе у основној школи*. Нови Сад: Змај. [Janjić, M. (2008). *Savremena nastava govorne kulture u osnovnoj školi*. Novi Sad: Zmaj.]
- Јањић, М., Лончар Раичевић, А. (2014). “Конструктивистички приступ настави прозодијског система савременог српског језика“. *Philologia Mediana: годишњак за српску и компаративну књижевност* 6/6: 415–429. [Janjić, M., Lončar Raičević, A. (2014). “Konstruktivistički pristup nastavi prozodijskog sistema savremenog srpskog jezika“. *Philologia Mediana: godišnjak za srpsku i komparativnu književnost* 6/6: 415–429.]
- Јокановић-Михајлов, Ј. (2012). *Прозодија и говорна култура*. Београд: Чигоја штампа. [Jokanović-Mihajlov, J. (2012). *Prozodija i govorna kultura*. Beograd: Čigoja štampa.]
- Лемајић, М. С. (2012). “Карактеристике и предности технике једноминутног одговора у настави страног језика“. *Методички видици* 3: 229–245. [Lemajić, M. S. (2012). “Karakteristike i prednosti tehnike jednominutnog odgovora u nastavi stranog jezika“. *Metodički vidici* 3: 229–245.]
- Петровић, Д., Гудурић, С. (2010). *Фонологија српскога језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска. [Petrović, D., Gudurić, S. (2010). *Fonologija srpskoga jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska.]
- Пипер, П. (2013). *Граматика руског језика у поређењу са српским*. Београд: Завет. [Piper, P. (2013). *Gramatika ruskog jezika u poređenju sa srpskim*. Beograd: Zavet.]
- Прћић, Т. (2012). “Како се на енглеском каже олдтајмер? – англицизми као српско-енглески лажни парови“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 55/2: 203–220. [Prčić, T. (2012). “Kako se na engleskom kaže oldtajmer? – anglicizmi kao srpsko-engleski lažni parovi“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 55/2: 203–220.]
- Суботић, Љ., Средојевић, Д., Бјелаковић, И. (2012). *Фонетика и фонологија: ортоепска и ортографска норма стандардног српског језика*. Нови Сад: Филозофски факултет. [Subotić, Lj., Sredojević, D., Vjelaković, I.]

- (2012). *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet.]
- Селимовић Момчиловић, М., Живанић, Љ. (2012). *Реч по реч. Почетни теџај – српски за странце*. Београд: Институт за стране језике. [Selimović Momčilović, M., Živanić, L.J. (2012). *Reč po reč. Početni tečaj – srpski za strance*. Beograd: Institut za strane jezike.]
- Селимовић-Момчиловић, М., Живанић, Љ. (2013). *Реч по реч. Почетни теџај – српски за странце. Радна свеска*. Београд: Институт за стране језике. [Selimović-Momčilović, M., Živanić, L.J. (2013). *Reč po reč. Početni tečaj – srpski za strance. Radna sveska*. Beograd: Institut za strane jezike.]
- Точанац-Миливојевић, Д. (1997). *Методe у настави и учењу страног језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. [Тоџанац-Миливојевић, Д. (1997). *Metode u nastavi i učenju stranog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.]
- Шафер, Ј. (2005). *Креативне активности у тематској настави*. Београд: Институт за педагошка истраживања. [Šafer, J. (2005). *Kreativne aktivnosti u tematskoj nastavi*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.]
- *
- Зажеднички европски оквир: учење, настава, оцјењивање (2003). Приступљено 5. 7. 2015. [Zajednički evropski okvir: učenje, nastava, ocjenjivanje (2003). Pristupljeno 5. 7. 2015.] URL:<http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/eu-okvir-za-ucenje-oth-srb-t07.pdf>.
- Сајтови за учење српског језика: *Slovce, Српски бре, Српски језик*. Приступљено 6. 6. 2015. [Sajtovi za učenje srpskog jezika: *Slovce, Srpski bre, Srpski jezik*. Pristupljeno 6. 6. 2015.] URL:<<http://slovce.blogspot.com/>>. <<http://www.srpskibre.com/>>. <<http://www.srpskijezik.rs/>>.
- *
- Бјелаковић, И., Војновић, Ј. (2006). *Науџимо српски 1*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Бјелаковић, И., Војновић, Ј. (2006). *Науџимо српски 1: радна свеска*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Brown, D. (1980). *Principles of Language Learning and Teaching*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc.
- Санић, М., Ћећеџ-Илџукић, Д. (2006). *Српски језик за странце* (за енглеско говорно подручје). Београд: Југоvideo.
- Санић, М., Ћећеџ-Илџукић, Д. (2006). *Радна свеска* (уз уџбеник Српски језик за странце). Београд: Југоvideo.
- Ћосић, Р. (2011). *Српски за странце*. Београд: Kornet.

- Derwing, T., Munro, M. (1997). "Accent, Intelligibility, and Comprehensibility". *Studies in Second Language Acquisition* 20: 1–16.
- Gurd, J., Coleman, J. (2006). "Foreign Accent Syndrome: Best Practice, Theoretical Issues and Outstanding Questions". *Journal of Neurolinguistics* 19: 424–429.
- Kennedy, S., Blanchet, J., Trofimovich, P. (2014). "Learner Pronunciation, Awareness, and Instruction in French as a Second Language". *Foreign Language Annals* 47/1: 79–96.
- Liber, K., Prpa, S. (2011). *Priručnik za srpski kao strani jezik*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Prica, A. (1966). "Obrada akcenata u osnovnoj školi". *Književnost i jezik* 4: 365–372.
- Scotti Jurić, R. (1989). "Nastava jezika i kulture", u *Uporabno jezikoslovje: V. Kongres Zveze društva za uporabno jezikoslovje Jugoslavije*, ur. I. Štrukelj (Ljubljana: Zveza društva za uporabno jezikoslovje Jugoslavije): 448–454.
- Topalov, J. (2011). *Motivacija u nastavi stranog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Trofimovich, P., Baker, W. (2006). "Learning Second Language Suprasegmentals: Effect of L2 Experience on Prosody and Fluency Characteristics of L2 Speech". *Studies in Second Language Acquisition* 28: 1–30.

Nataša Spasić
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts – doctoral studies, module Serbian Language
Kragujevac
natally.spasic@gmail.com

TEACHING SERBIAN LANGUAGE ACCENT SYSTEM TO NATIVE AND NON-NATIVE SPEAKERS: THEORY AND PRACTICE

Summary

This paper emphasizes the importance of improving speaking skills of students whose native language is Serbian, as well as those who learn Serbian as a second or foreign language. Even though today's culture includes a variety of new perspectives and activities, the standard literary language is still in its basis and it is of an indispensable quality. Learning the pronunciation of any foreign language includes segmental and suprasegmental aspects of speech. This paper is part of a wider research on the prosodic system of the standard Serbian language in teaching Serbian as L2. We discuss the place and role of accents in the classroom and the methods used in the adoption of these segments of language in learning Serbian as L1 and L2. We present the most common errors that occur in the process of learning the Serbian language and possibilities for their elimination. We use grammar books and manuals for learning Serbian as a second language in order to point out their advantages and disadvantages. At the very end, we offer a learning model with tasks and exercises in order to easily overcome the difficulties which we face when processing these complex teaching units. Tasks are designed to meet the methodological principles (the principle of gradualism, adequacy, parochialism, etc.). We also discuss the motivational and emotional preparation of students and the teaching dynamics. By combining different methods and means, relying on the constructivist theory of teaching, we aim to achieve better results in verbal expression.

Key words: accents, speech culture, Serbian as L2, learning through discovery, communicative approach.

Примљено: 19. 2. 2016.
Прихваћено: 24. 4. 2016.